

Posudek diplomové práce

Johana Borovanská, *Vina a odpuštění*

UFaR, FFUK, září 2014

Práce Johany Borovanské sestává ze tří hlavních částí, v nichž pojednává odlišná, nicméně věcně provázaná témata. Po stručném úvodu se soustředí na analýzu viny, a to v podání filosofů Karla Jasperse a Anthony Steinbocka (kap. II - Vina), poté následuje část věnovaná Steinbockovu rozboru lítosti (kap. III), na niž naváže část o odpuštění v pojetí V. Jankélévitcha (kap. IV).

V části věnované rozboru viny autorka nejprve projde slavnou Jaspersovu klasifikaci různých druhů viny z *Otázky viny* z roku 1946: vinu kriminální, politickou, morální a metafyzickou (str. 10–19). Při výkladu přináší zajímavé a inovativní příklady, například Primo Leviho viny, kterou může pociťovat přeživší holokaustu. Tuto vinu přeživších vykládá autorka jako metafyzickou vinu – nikoli vina za konkrétní čin, ale vina založená na obecné solidaritě mezi lidmi a pociťovaná vůči Bohu. Je ovšem otázka, zda tento konkrétní příklad není o něco specifitější fenomén, než je Jaspersem líčená metafyzická vina, zda opravdu vystihuje její podstatu (17). Autorka v souvislosti s Jaspersovou klasifikací navrhuje využít důležité rozlišení mezi „být vinen“ a „cítit se vinen“. Zatímco v případě kriminální a politické viny jde o „být vinen“ (viník je určitou instancí seznán vinen), v případě viny morální a metafyzické jde o pocit viny. V této souvislosti autorka upozorňuje na nejednoznačnost pojmu morální vina: „Jaspers, zdá se, předpokládá morální prohřešek, ve kterém je morální vina obsažena. Tato vina je pak pociťována (*guilt feeling*), avšak také je (*being guilty*), tzn. tyto dvě věci slučuje.“ (18). Johana Borovanská uzavírá, že pojem morální viny je tedy poměrně úzký: je to tedy vina zároveň nastalá, a zároveň pociťovaná (18n.). Naopak metafyzická vina je, dle autorky, vina přítomná vždy bez ohledu na to, zda je pociťovaná.

K nejzajímavějším, a zčásti kritickým částem patří pojednání o možnosti „kolektivní viny“ u Jasperse. Jaspers připouští kolektivní charakter pouze u politické viny (odpovědnost za činy státu, jehož jsme součástí, a to i tehdy, když jsme se na nich nepodíleli). Autorka ukazuje na možný problém ve chvíli, kdy Jaspers uvádí kolektivní vinu do vztahu s očistou, což je proces, který probíhá individuálně. Tím může být problematizován i sám pojem kolektivní viny: „Otázkou je, nakolik je tento termín „kolektivní viny“ oprávněný. Dostávám se totiž do situace, kdy na základě kolektivní politické viny (Jaspers dokonce tuto vinu vztahuje do minulosti – musíme převzít vinu otců, říká), která je posuzována zvnějšku, vzniká proces očisty, která je individuální, tzn. je procesem „vnitřním“ (a je tedy morální a metafyzickou očistou), která se však vztahuje k vině se zcela odlišným typem instance.“ (22).

Zatímco Jaspersovo pojednání o vině je především terminologickou klasifikací, Steinbockova kniha *Moral Emotions* (2014) je pečlivým fenomenologickým rozbohem zkušenosti viny, a tvoří tak zajímavé doplnění Jaspersova pojednání. Tato analýza pracuje s širokým pojmem „výkonu“ (*accomplishment* – to, za co jsem vinen), podrobně zkoumá temporalitu viny, roli druhého, díky němuž je – dle Steinbocka - nezbytnou součástí viny obvinění, atd. Autorka se kriticky zaměřuje například na tu část Steinbockovy analýzy, kde rozlišuje různé stupně viny. Zjišťuje, že Steinbock různé stupně viny diferencuje za pomoci toho, vůči komu se proviňujeme, a uzavírá: „Otázkou nicméně zůstává, proč bychom tuto diferenciaci měli nazývat „mírou“ či „stupněm“, když diferenciačním prvkem je zde subjekt, ve vztahu ke kterému je vina zakoušena“ (32). Za pomoci

Kantova kategorického imperativu své pochyby prohlubuje. Povinnost rozvíjet svůj vlastní talent nemusí – dle Kanta – mít nutně menší váhu než povinnost vůči druhému (33). Kromě této, dosti razantní kritiky („s koncepcí stupňů viny... nelze souhlasit“, 33) autorka formuluje další, neméně zajímavé otázky. Upozorňuje například na setření rozdílu mezi metafyzickou a morální vinou u Steibocka (35).

Kapitola věnovaná lítosti je pokračováním podrobné fenomenologické analýzy, kterou zde nelze rekapitulovat. Obsahuje důležitá odlišení, například lítosti a odčinění (atonement, str. 43), i dílčí výhrady (například k transcendentnímu rozměru lítosti, str. 43). Přesvědčivě ukazuje interpersonální charakter lítosti (46), aby se věnovala zajímavé otázce kolektivní lítosti. Na příkladu Simona Wiesenthala, který měl zástupně odpustit nacistovi, jenž na smrtelné posteli žádal o odpuštění vražd, probírá otázku, zda podobné „zástupné odpuštění“ (za všechny Židy) je možné. Spolu se Steinbockem odlišuje odpuštění zástupné, v jehož možnost nevěří, od odpuštění exemplárního (47). Autorka se poté věnuje otázce, jaké typy viny (dle Jaspersovy klasifikace) připouštějí lítost a jaké typy viny připouštějí odpuštění (53n.). Zde dokáže úvahy obou autorů zajímavým a komplexním způsobem provázat a samostatně domyslet.

Jakkoli část věnovaná lítosti již pojednala i o Steibockově pojetí odpuštění, činila tak z perspektivy viníka. V následující části (kap. IV – Odpuštění) autorka tuto perspektivu doplňuje o pohled toho, kdo odpouští, což je perspektiva, z níž analyzuje odpuštění V. Jankélévitch ve své stejnojmenné knize z roku 1967 (údaj o ní schází v seznamu literatury na konci dipl. práce). Podrobně prochází, co odpuštění není (opotřebením časem, rozumová omluva aj., str. 58-65), případně kdy se jedná o nečisté odpuštění (65n.). V pasáži, kde se věnuje odpuštění pozitivně, autorka ukazuje, že Jankélévitch dochází k podobným závěrům jako Steinbock, především odmítá odpuštění bez lítosti: „Lítost na straně viníka je tedy podmínkou úspěšného odpuštění. ... každý k němu [k tomuto závěru] dochází z odlišné perspektivy – Steinbock z perspektivy viníka, Jankélévitch z perspektivy odpouštějícího.“ (68). V závěru se věnuje otázce vymezení toho, co odpustit nelze (odpuštění má své meze tam, kde jde o narušení obecně lidské sounáležitosti, o provinění proti lidství, str. 69).

Práce Johany Borovanské je velmi důkladnou analýzou viny a odpuštění založenou na spolehlivé znalosti pramenů, z nichž práce A. Steibocka je úplnou novinkou (vyšla v březnu tohoto roku). Její předností je přehledné členění výkladu, schopnost kriticky prověřovat zkoumané koncepce, a především tuto obtížnou problematiku neustále vztahovat ke konkrétním případům viny, lítosti a odpuštění. Práce se vyznačuje vědomím komplexity zkoumané problematiky, kterou nechce nijak zjednodušovat. Autorce lze vytknout snad jen snadné a nepřiliš vysvětlené přejímání náboženského slovníku ve fenomenologických analýzách (např. pojmu „spása“ u Steibocka) a chybění závěru, který by měl zřetelnější vyznění. Při obhajobě bych rád položil především otázku: co je tím hlavním, k čemu práce dospěla?

Považuji ji za velmi zdařilou a navrhuji hodnotit známkou **výborně**.

V Praze, 10. září 2014

Jakub Čapek